

embriologija dobra i zla

vojin matić

Antropoidi se ne ubijaju među sobom. Zašto su mnogi mislioci, naučnici i pesnici zlo na zemlji videli u biološkoj prirodi čoveka? Zašto se u načinu pribavljanja hrane mesoždera video koren toga zla? Kao da u biljnoj ishrani toga nije nema. A gde onda ono počinje? Sa organskom materijom, sa celijom ili sa topokrvnom životinjom?

Da bi se odgovorilo na ovo pitanje potrebno je oslobođiti se mnogih sudova savremenog čoveka uz pomoć uživljavanja u psihi čoveka koji drugačije gleda ili je tako nekad gledao na dobro i zlo, kao i njihove nijanse, koji su učinili da smo postali nesposobni da na ljudske odnose gledamo drugačije nego očima vrednosti našeg vremena.

To je vrlo mučan proces kao što je to utvrdila Margaret Mid kada se privikavala da živi sa domorodcima Bali. Trebalо je naučiti se na njihovu ishranu i na način njenog pripremanja. Na smeštaj i običaje, rasudivanje... Koliko je tek teško učestrovati u obredima, veseljima i žalostima. Kao što je Mid rekla, tek kada se na sve to navikla, što je značilo izvanredne patnje, počela je da opaža i razume ono što je došla da ispituje. Druge kulture imaju drugi odnos prema čistom i prljavom, ukusnom i neukusnom, a moralne ogredu se možda najjača prepreka njihovom shvataju, pošto počivaju na uverenjima za koje čovek još uvek nije naučio da ih gleda kao uslovljenu vremenom i običajima, kao što je to slučaj sa ukusom. Najgore je to što često isto nazivamo zlom ali ga ne nalazimo kod sebe nego kod drugoga.

Sve dok smatramo da su ljudožderi divljaci, oni koji imaju viđenja i igraju transne igre, histerici, oni koji na hodočašće idu na koljenima i ostavljaju krvav trag za sobom primitivci, i upotrebljavamo sve one nipođaštavajuće izraze koji se koriste da bi se izrazili prezir za ponašanje onih koji kod nas izazivaju šok. Te emocije sadržane u izrazima nisu uvek svesne ali ih oseti svako kad čuje ili vidi nešto mu izaziva negodovanje. Reč sejjak možemo da upotrebimo za zemljoradnika ali i pejorative da bi izrazili njegovu »neotesanost« ili nešto drugo zašta ga optužujemo zbog predpostavljene razlike za koju smatramo da nas čini višom od njega. Tom različitom upotrebo pojmova koristimo se u govoru i pisanju i neki put i nesvesno postižemo isti potencirajući efekat kod našeg sagovornika ili čitaoca.

Ova pojava ne bi značila mnogo, čak ni stvarala nijanse u našim saopštavanjima, da se ne radi o negativnim stavovima koje na taj način namerno ili nenamerno izazivamo. Takve konstatacije usled šoka koje mogu da proizvedu predstavljanju osude posle kojih više nema šta da se kaže. Zašto bi neko raspravljaо o ljudožderima kad se zgrozimo i na samu posmiso da čovek može da jede ljudsko meso. Većina ljudi iz tog razloga i ne zna da oni to čine u obredu i na specijalan način. Ostaci tog obreda koji su se sveli na jedjenje delova neprnjatelja iz osvete iskrivljuju sliku obreda od koga je razvoj običaja pošao. Pijenje krvi koje se dugo zadržalo kod mnogih, u običajima bratimljena i neprnjateljstva, obično pomešano sa nekim napitkom, žučno se i danas negira kao i lizanje krvi sa noža. Svega toga moramo da se oslobođimo ali i onda ostaju reči koje neko može da upotrebi sa njihovog vrucog kraja.

Tako između označenja i označenog ostaje veliki kreativni prostor koji koriste teologija i umetnost, filozofija i nauka, ali on može da doveđe do dobrih i rđavih grešaka što obično saznajemo tek kasnije.

Da bismo se u cilju istraživanja onoga što zovemo zlo oslobođili emocionalnih stavova i da ove odnose prema njemu pokušamo da što je bolje moguće sagledamo, treba da izbegnemo ideološki karakter koji se ispoljava u prosudjivanju ponašanja ljudi koji su doveli do onog što nam otežava razumevanje njihovog ponašanja prošlosti i njihovu evoluciju.

I pored toga ostaje problem različitog razumevanja. Zar nekulturni ljudi nisu nekulturni i divljaci nisu divljaci kad žive u prijavnosti i jedu ljudsko meso? I takozvani nekulturni imaju svoju konzistentnu tradicionalnu kulturu a divljaci su samo ako mi smatramo da to nismo. Jedan pripadnik zajednice koji je živeo na kanibalskim tradicijama pitao je jednog istraživača koji mu je pribacio o brdu žrtava u prvom svetskom ratu: »Ko pojede te silne izginule?« Zar to nije mnogo humanije, iako se mi nad kanibalizmom zgržavamo a za žrtve rata imamo alibi.

Ne možemo da verujemo da su žrtve nekad isle u smrt dobrovoljno, okićeni veseli uz pesmu i smeh, kao što to čine ili se očekuje da čine vojnici u današnje vreme čemu se manje čudimo. Žrtvovani su bili najbolji, često poglavice, kraljevi, sveštenici nekog kulta, koji su za to bili određeni. Bilo je i porodica iz kojih su se birale žrtve kao i u stadima među domaćim životinjama. Žrtva je u nekim krajevima moralna da se smjeje da bi uspela, kao što nam je pokazao V. Čajkanović, što je bio uslov da vaskrsne. Ponekad su određivane žrebom a vremenom su sve češće za to uzimani krivci i žrtva se izvršila u kaznu, a pričeće njom u osvetu.

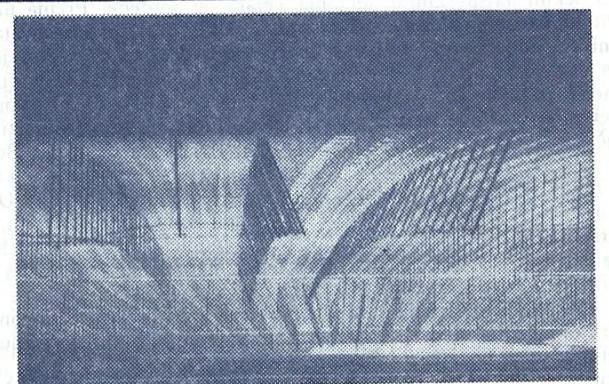
Ranije smo u više mahova izneli interpretaciju istorijskih dokumenta o razvoju žrtve, smatrajući da je njen početak u mehanizmu straha odvajanja od ljubljenog objekta. Kao što je Frojd u svom radu »S onu stranu principa realnosti« izneo kako se dete brani od straha gubitka majke koji doživljava kad god njen lik nestane ili kasnije, kad izade iz prostorije u kojoj se dete nalazi, ono nauči da koristi aktivnost ruke, iz odnosa prema majci, a ne samo naslednjim nagonskim razvojem. Ono počinje da bacu predmete koji su zamene za kontakt sa majkom i postane uznenireno kad ga više ne vidi i srećno kad mu neko bačeni predmet vrati. To je igra koju dete može poneti kad beskrajno da ponavlja sa velikim zadovoljstvom i jubilacijom. Objekti i njihove zamene bivaju investirani ljubavnim i agresivnim težnjama. To se dešava sa majkom kao objektom i njenim zamenicima, predmetima i igračkama

koje dete zapaža u to vreme. Naša hipoteza da je čovek tako investirao život i druge stvari kojima se hrani, dozvolila nam je interpretaciju da je čovek iste težnje izjavljavao i prema njima. Kad bol za izgubljenim (umrlim) objektom nije više mogao da se umiri obrednim jelenjem njegovog tela, nastupio je preokret prema osobama koje su svojim ponašanjem postali objekti zajednički za celu gentilnu zajednicu onih koji su se vezali za njih iz potrebe za sigurnošću.

Želja i verovanje u mogućnost vaskresa doveli su do toga da su se i izvesne životinje totemi na koje su članovi zajednice preneli svoje investicije za života, ubijani, komadan i deljeni kao pričešće, kao što je to činjeno sa objektima (osobama) posle njihove smrti. Ovo odricanje od najdražeg i najvrednijeg koje zajednica ima, prema magijskom mišljenju onog vremena, bilo je nagrađeno neposredno rađanjem nekog deteta u kome je živeo žrtvovan ili nailaženjem novorodene životinje koja je bila vaskrsi žrtvovani totem. To je učinjeno kolektivno da bi krivica zbog kršenja tabua, prolivanja krvi srodnika, bila podeđena na celu zajednicu pričešćem. Ontička krivica.

Razvoj žrtve išao je različitim putevima u različitim kulturnama ali je sačuvan do današnjeg dana u obredima, delom simbolično ali delom i krvavo u obliku samopovređivanja i samoubistava u nekim sektama, i u ratovima koji su neka vrsta njihovog konkretnog produženja, uz stalno menjanje idealne svrhe za koju se čini.

Emocionalni odnosi među zajednicama, uslovjeni tabuom ishrane i egzogamijom dovodele su do toga da se družine vršnjaka iz pubertetskih svećivanja medusobno žrtvuju. Mlađi su tokom tih obreda izdvajani iz zajednice u puste krajeve gde ih je, po mišljenju njihovih savremenika proždrano njihov totem i oni su umirali i ponovo se radili i vraćali se ne poznavajući svoje porodice. Za to vreme su bivali izloženi lišavanjima i mučenjima, obvezivanjima, stvaranju rana i ožiljaka, tetoviranjima, izbijanju zuba i drugim, što je pripisivano totemu a ponegde i nečistoj životinji ili orudu kojim je žrtva vršena.

jan andel, čssr (zlatno oko)

Odredenog dana u godini družina bi napadala ili krala osobe druge zajednice da bi ih žrtvovale i pričestila se njihovim telom. U nekom drugom roku to bi im vraćala družina druge zajednice. U jednom slučaju R. Benedikt žrtve su bile poglavice, koje su se otimale od svojih zemljaka koji su hteli od tega da ih spreče prihvativši merila vrednosti belaca.

Osećanje krivice koje se pojavi zbog ubistva predstavnika totem pretaka na zemlji tako je pomerano od imaginarnе životinje ili totem oruža koje je izvelo krvoproljeće, na konkretnu zajednicu koja tako postepeno postaje neprijatelj.

Ovakav obredni rat imamo opisan u narodnoj pripovetci »Mladen i Stojša« u Vukovoj zbirci. Obredne ratove imamo opisane u istorijskim dokumentima od Hetita preko Egipćana i klasičnih Grka do opisa Marka Miljanova gde je sukob izbio zbog devojke. Huizinga je otkrio tragove igre i u ratovima što je po našem mišljenju ostatak nekadašnjih obreda.

I krvna osveta je tog porekla ali sa izmenjenim emocijama, kao i rat i ubistvo i pričeće iz mržnje.

Zašto smo baš trepanaciju lobanja Inka i drugih naroda proglašili gejaljnim prethodnikom operacije moždanih tumora i vađenje srca. Acteka divljaštvom a ne prethodnikom operacija na srcu pokazuje kako se batrgamo u pokušaju razumevanja ponašanja koje otkrivaju arheologiju i antropologiju. Kad je Kortez zapitao Acteku zašto ratuju i dobio odgovor da to čine da bi došli do zarobljenika to je za njega i mnoge kasnije generacije bio izraz divljaštva. Španjolac vremena konkviste nije mogao da razume da se rat ne vodi zbog grabljenja zbog koga je on došao u Meksiku.

Kortez više nije bio u stanju da shvati da ako nema žrtvi onako kako su to oni izvodili ne bi, po ondašnjem verovanju rodio kukuruz i da bi i sopstvena pleme kao i ona sa kojima je ratovao pomrli od gladi. Božja kazna i osećanje krivice još uvek su razumljivi pojmovi. Otud čoveku potreba da mistifikuje ponašanje drevnih vremena a da ih, kad u tom ne uspe, odbacuje kašjeverja.

I tepanacija lobanje je vrsta žrtve od kojih su neki umirali kao što se vidi na kostima, kao i kod pubertetskih i drugih obreda. U obredima u kojima su se zlostavljali ljudi to se činilo da bi vaskrsli i postali jači. Kod Samana se na primer veruje da posle posvećenja dobijaju gvozdene kosti, kod onih koji se izlažu ujedima zmije veruje se da postaju otporniji, a često se veruje i da su postali besmrtni.

STRUKTURA PSIHE I ZAJEDNICE

Istoričari već odavno pokušavaju da stvore periodizaciju društvenih epoha. Pojmovi kao što su divljaštvo, varvarstvo i slične odaju da je već sagledana izvesna slika pojedinih razdoblja u istoriji ali su pojmovi koji su za to upotrebljeni bili evropocentrični sa njenom nadmernošću stvorenom tokom stoljeća. Ako pokušamo da uđemo u dinamičke odnose koji su stvarali ta raz-

doblja istorije, koji se među sobom tako očigledno razlikuju da su istraživači i bez neke teorijske osnove uočili njihove karakteristike, moraćemo da se odrekнем rasuđivanja i teorijskih pokušaja čoveka dvadesetog veka.

Polazeći od njihovih karakteristika i teorijskih postavki socijalne psihologije onakve kakovu je postavila psihoanaliza moći ćemo da prodremo malo dublje kako u njihovu prirodu tako i njihove uzroke.

Kao teorijsku osnovu koristili smo Freudov rad »*Psihologija masa-i ja-psihologija*« kao i druge izvore koje smo slobodili u radu »*Psychoanalysis and Social Structure*« (u štampi). Za ovaj rad važno je da podvučemo da između ja-psihologije i socijalne strukture društva postoji čvrsta veza koja počiva na objektivnim odnosima ljudi koji sačinjavaju konkretnu zajednicu. Ove veze počivaju na ubedenjima o postojanju sile koja vladaju vidljivim svetom. Te sile su van svakodnevnog čulnog iskustva ali postoji manje više opšta ubedenost da život pojedinca i njegova budućnost zavise od njih. Zahvaljujući svojim projekcijama ljudi se ponosašu kao da su te sile personalne i aktivne u njihovoj okolini što predstavlja primitivnu religiju koja smatra da sve dobro i zlo dolazi od njih.

Radi se o opštoj ubedenosti. Sumnja koja može da se uvuče iz izvesnog razočarenja ili koju donosi suočavanje sa realnošću koja se javlja tokom vremena, razara tip verovanja i odnosa u toj konkretnoj zajednici.

Promene u istorijskim epohama javljaju se kao posledice promene ubedenosti i zakonitosti odnosa koje te sile zahtevaju od ljudi. Te promene omogućile su približavanju i saveze srodnih zajednica i snošljive odnose među njima. Mala sala i gradovi — države u Mesopotamiji i Grčkoj na početku istorijske epohe preko velikog Rimskog carstva omogućile su da se formiraju ogromne države koje zauzimaju čitave kontinente.

Izgleda nam važnije da sagledamo šta je struktuiralo odnose u tim ranim ljudskim zajednicama i omogućilo njihovo napredovanje. Ubedenost u postojanje personalnih sile u ranim zajednicama do dugo u istoriju bila je osnovna koheziona sila koja ih je vezivala nadovezujući se na biološke nužnosti čopora.

Sveta mesta, grobovi, hramovi, ostave hrane kao i žreci koji su često i zapovednici zajednica, strukturirali su život i odnose u zajednicama. Za sve te stvari i osobe vezivani su tipični načini ponašanja pojedinaca. Oni su važili kao nosioci sile srodnih onoj koju su zastupali na zemlji. Po običajima kako su se vladali pojedincima u okviru zajednice i mestu dužnosti koje su im u tom sistemu davali ona se i strukturirala. Od onda pa do današnjeg dana postoje pravila ponašanja prema mestu, vremenu i položaju onoga sa kime dolazimo u kontakt. Osobe, mesta i radnje o kojima je reč bile su okružene onim što su etnolozi nazivali tabuom. Sve što se u naselju dogadalo bilo je njima podređeno. Tako su ljudi sklapali brakove, gradiće nastambe, tako su se rasporedivale, tako je određivano mesto i način života žreca, poglavice i ostalih socijalnih grupa i pojedinaca. Tako su određivane privilegije u ishrani, odevanju ali i postovi, pravo na žrtvu i mnoga druga. Hramovi i druga svetišta, po ondašnjim ubedenjima mesta gde se božanstvo pojavljivalo i pružalo savet i pomoć onima koji su ga tražili, postaju centralna mesta naselja ili hodočašće vernika tih personalnih sile. Ta su se mesta hodočašća ogromno obogatila i postala cilj posedovanja onih koji su se osili.

Osobe koje su bile predstavnici tih viših sile, po ubedenju onih na čijoj su strani dejstovali, nisu bili ljudi kao svi ostali, pa su zato bili okruženi tabuima kojima su i sami morali da se poviňuju. Oni su po ondašnjem verovanju raspolažali nadzemaljskim silama što se zadražalo u titulama kraljeva koji su to »po božjoj volji« ili su čak i naslednici nekog boga, proroka ili svećitelja. Oni raspolažu sposobnošću da donesu blagostanje dobrim rodom i čudotvornim lečenjem, sklapanjem srećnog braka ili prorokovanjem, čime mogu da spasu narod od gladi. Poznata je priča o Josifu i njegovih sedam debelih i mršavih krava u snu iz biblije. Engleski kraljevi iz porodice Stuart bili su poznati kao čudotvorni izlečitelji skrofuloze, a za kneza Nikolu crnogorskog neki su smatrali da je združać i da utiče na vreme.

Pod međusobnim odnosima u društvu za koje smo dali izvesne opštete karakteristike, odnos između vlasnika i roba u robovlasništvu, kao i feudalnih odnosa drugačije su se doživljavali u ono vreme kao i u vreme kad je došlo do promene, i onog kako mi danas gledamo na te odnose. Na primer, biti oplođen od boga, idola ili njegovog predstavnika na zemlji, bila je, kao što znamo iz istorijskih dokumenata veliko odlifikovanje, pre no što je postal još *ius primae noctis* koga se danas grozimo kao nasilja i stanja nedostojnog života.

Ono što mi danas smatramo slobodama ne samo da je skriveno za mnoge i potreban je često dugotrajni rad da bi ljudi progledali, kako to zovemo, nego se mnogi bore protiv njih iako nekima izgledaju očigledne prednosti da bi živeli slobodno i dostojanstveno.

Tokom istorije smenjuju se periodi u kojima se traže slobode i oni u kojima se traži agresivna vlast bez koje se ljudi osećaju prepričeni snagama zla. U tim potrebama mogu vlastodršci i narod da se slože a da ne dođe do traženja daljih sloboda ništo do doživljavanja ugnjetavanja.

Nemoguć je život bez zabrana i nikad čovek nije mogao da vidi pred sobom sve one slobode koje će mu se jednog dana pojaviti u svesti. Nema krajnje slobode posle koje nema još jedne koju još nismo sagledali. Da smo se oslobođili od ljudske žrtve nismo danas više u stanju ni da prepoznamo. Bilo je potrebno prvo da je osetimo kao nepravdu da bismo se pobunili protiv nje na način koji je bio moguć u to vreme. Verovatno preko otkrivenja volje božje kao što to vidimo u Bibliji.

Dok smo vere ranih zajednica proglašavali sujeverjem, obredi i običaji tih vremena kao i njihovi ostaci u sadašnjosti izgledali su besmisleni ili prosto divljački pa ih čak nismo mogli uporediti sa našim današnjim. Usled puteva raznih kultura slika je bila tako raznolika da je izgledalo da nisu u vezi sa ljudskim potrebama nego predstavljaju besmislene estetske igre koje su tokom istraživanja postajale sve lažnije, kojima smo se nekad ponosili kao genijalnim mitotvorstvom.

Potrebe koje zovemo socijalnim slobodama javljaju se jedna po jedna u svetu kao posledica uvidanja i raspoznavanja izvesne nagonske potrebe i njene socijalizovane mogućnosti ispunjenja. Ona po pravilu uklanjanje neke razine zabrane što ide do ubistvene regresije prema onima koji se takvom oslobođanjem suprotstavljaju. Pošto se sve češće radi o mogućoj sublimaciji, otklanjanje potiskivanja ne mora da bude takvo da ne može i da se socijalno prihvati bez regresije agresivnog nagona.

Agresivni nagon je taj koji nas vodi ka tom putu. Iz sukoba u sukob agresija nas vodi kroz sve odnose prema objektima i zabranama koje iz njih nastaju, stalno menjajući strukture tih odnosa, kao i strukturu psihе ljudi slično embrionalnim promenama ploda u kojima čovek ima teškoće da se prepozna u ranijim periodima. Čovek intuitivno pokušava da deluje na taj proces polako postajući svesan da se promene ne odigravaju u socijalnim odnosima, pre no što ih promene socijalna vrednovanja i usled elaboracija nagonskih težnji.

BIOLOŠKA I SOCIJALNA BORBA

Tek žrtvom je čovek počeo da ubija čoveka što mu biološki nije dato. On čoveka nikad nije lovio iz potrebe za hranom nego se njim samo obredno pričešćivo. Psihički mehanizam inkorporacije objekta predstavlja potrebu poistovećivanja sa njegovom snagom i hrabrošću. Slabljnjem ubedjenosti u efikasnost ubijanja njegovog najdragocenijeg vaskrsnuća, kao i odnos prema njima, oni su tokom vremena zamjenjivani, žrtva se od akta ljubavi pretvorila u akt mržnje, pa su i same žrtve prestale da se osećaju privilegovane i trebalo je hvatati ih na prevaru, opijati, lomiti im ruke i noge.

Agresivni impulsi se tokom vremena sve više okreću protiv onih koji žrtvu izvršavaju i oni se proglašavaju neprijateljima i sami žrtviju. Bogovi prestaju da od ljudi traže žrtvu pa se takva božanstva pretvaraju u zle demone. Had je kod Grka još donosi plod zemlje i rude, dok je hrišćanski davo već postao čisto zlo koga obožavaju samo otpadnici i nastrani. Žrtvu Avrama i Ifigenije odgovarajući bog već onemogućava i vraća na životinjsku. Tim je nastalo oštro odvajanje dobra i zla. Nastalo je intenzivno traženje tog zla projekcijama neprijateljskih impulsa u strane kulture, a naizmenične žrtve su se pretvorile u ratove.

Asocijalne težnje u čoveku nisu zlo. One mu pomažu da se suprotstavi prirodnim ograničenjima i društvenom pritisku koji ga sprečava da traži nove puteve kojima će moći bolje da zadovolji nagonske potrebe i osvoji nove slobode koje su bile potiskivane.

Opisani razvoj doveo je do toga da su među vrline, predstavnike socijalno cenjenih osobina, uvrštene hrabrost, borbenost, ponos, energičnost i to bez obzira što čovek zastupa. I »jak karakter« predstavlja nešto pozitivno. Biti slabic je sramno. Svi ti kriterijumi postaju nesigurni kad postavimo pitanje za šta. Danas kada smo počeli da predviđamo potrebe i mogućnosti sredine, te vrline postaju relativne.

Agresivnost za koju smatramo da je nagon postepeno uspeva da postane konstruktivna i omogućava ljudima da se razumeju i saraduju i sve manje traži krvave žrtve.

Nije samo ubisto zlo. Zlo je i svaka agresivnost koja se doživljava kao nepravda. I žrtva nije zlo kada je od svih prihvadena, pa čak i od same žrtve. Ona postaje zlo tek kada ljudi počnu da neka odricanja osećaju nepotrebni.

Tako dolazimo do drugog aspekta žrtve. Ona je naučila čoveka da se odriče. I ona za nas može izgledati bezuspšna i besmislena ali je i pored toga već odavno doživljena kao jedna od vrlina čoveka. Ta »nesrećna« osoba koja prati žrtvu razumljiva je i savremenom čoveku. Odreći se neke vrste zadovoljenja ili sigurnosti predstavlja pobjig po mišljenju mnogih. To je odlaganje i sublimacija nagona. Čovek se tokom svoje evolucije odričao čas više agresivnog časa libidnih nagona kao što postoje i prodori nekad jednih a nekad pretežno drugih.

Odricanje od potrebe zadovoljenja je ambivalentno. Nekad više pratio divljenjem a nekad ismejavanjem. Ljudi koji su se odricali i patili često su bili izloženi divljenju i u izvesnim fazama razvoja društva priznati kao svići ljudi i pregaoci ka božjem.

Ponekad odricanje postaje opšta pojava. Nekad kao izraz žrtve nekom božanstvu a danas sve češće sa racionalizacijom da se to čini u korist opštih dobra ili lične potrebe odricanja kao psihičkog mehanizma, koji je oslobođio religijske racionalizacije. Ljudi više ne poste da bi im bog oprostio grehe nego radi linije i zdravlja.

Čovek oduvek ima potrebu za odricanjem i na taj način uspeva da sublimira neke svoje potrebe i tako evoluiru duhovno i tehnički. Nekad se više divimo odricaju a nekad slobodi zadovoljenja. Jedno bez drugog ne postoji. Sve zavisi od toga čega se čovek odriče i kako zadovoljava potrebe u određenoj fazi društvenog razvoja, kulture i društvenog sloja. To su stepeni razvoja i stvaranja novih odnosa prema objektima, njihove zamene u prirodi ili sliči tih odnosa u nama.

Tako se menjaju agresija protiv ograničenja koje čovek doživljava kao zlo pod određenim stalno promenljivim okolnostima. Tokom vremena identifikacijom dolazi do ujednačavanja kriterijuma, kao što je obredna žrtva pa čak i svaki ubistvo sem neprijatelja u ratu, proglašeno zlom kao i pojarmljivanje, eksplataciju, nejednakost, ali su ljudi i prema tim opštim osudama vrlo ambivalentni i to će još dugo trajati dok čovek ne prihvati nove kriterijume vrednosti koje smo već deklarisali.

Današnje vreme vezano za atomsku bombu sklonio je strahu od katastrofe, laičke verzije božje kazne, zaboravilo je H. G. Wellsa koji je budućnost video u borbi protiv oružja a ne čoveka.

Tim što smo način života životinja nazvali borbom i izjednačili je sa životom a naročito sa ratovnjem ljudi, devetnaest vek, smatrajući da tako treba tumačiti Darvinovu teoriju, stvorio je niz predrasuda koje treba otkloniti da bismo bolje sagledali kako teoriju evolucije tako i stečili izvesne orijentire za antropološku evoluciju čoveka i društva.

U tom razvoju najvažnije je odstupanje od bioloških potreba koje čopor pretvara u društvo zamjenjujući biološke potrebe specijalnim koje omogućavaju elaboraciju nagona, i nadovezujući biološku strukturu među socijalnim jedinicama. Potreba ubijanja, nanošenja nepravde i svireposti nije nejednaka ni životinjska, kako se često izražavamo da bi ispoljili da je to onom koji to izriče mrško, nego baš samo ljudsko ponašanje koje nema veze s tim kako se mačka igra sa mišem. Svi neljudski postupci proističu iz društvenih zabrana oslobođivaju se svojih obrednih izvodjenja. Čovek je jedino živo biće koje pronalazi obrede sa ciljem da izmoli od prirode u kojoj vidi dejstvo izvesnih božanstava, da mu podari nešto što će mu olakšati život. Ti obredi ispunjavaju izvesna očekivanja zajednica, tim što im omogućavaju stvaranje sigurnosti i obezbedjenosti da zaista dovode do uspeha, ma kako to nama da-

nas izgledalo neverovatno pošto nam je teško da razumemo animističko mišljenje ljudi onog doba.

I pored toga ono nam nije potpuno strano i živi oko nas još uvek u onom što zovemo suverijem, narodnim običajima, sadašnjim obredima i teologijama, umetničkim delima, duševnim bolestima, kao što su se fiksirali i kao tekovine kulture. I pranje, kriminalni abortusi, ubistvo dece, sodomija, homoseksualizam, čupanje creva žrtvi i trepanacije bili su obredi pre nego što su postali asocijalni postupci pojedinaca ili korisne pomoći čoveku ali odbačeni u nekim kulturama a fiksirani u drugim.

ZIVOT I BLAGOSTANJE POJEDINCA

Jedan od ranih tabua je prolivanje krvi srodnika. Ono je trajalo vekovima i nalazimo ga još u grčkoj mitologiji. Ono je verovatno nastalo sa pojmom krvave žrtve u suprotnosti sa inkorporacijom pokojnika kolektivnim pričešćem i još davnijoj prošlosti kao aktivnog čina oduzimanja života pošto nije kod leševa više nema. To aktivno oduzimanje života iz ljubavi bila je zarađena radnja već na samom početku. Ona se okajavala prezimanjem kollektivne odgovornosti svih članova plemena koji su se njom pričestili.

Taj tabu doveo je do značajnog uticaja na elaboraciju agresivnog instinkta pošto je zahtevao teška odricanja svih članova zajednice koja nije smela više slobodno da se hrani životinjom koja je činila često značajan deo njene ishrane. Radi se o skretanju od biološkog ponašanja koje polazi humanim putem. Pri tom je odricanje najstarijeg bratstva, koja po pravilu poseduje najznačajniju životinju kao temu u okviru plemena i najznačajnije, dok ostala bratstva trpe mnogo manje štete sa često beznačajnim životinjama. Tim ona postaju najjača i stoje na čelu bratstva ili plemena i uživaju najveći ugled.

Ubijanje tih temet životinja kao i njihove zamene ljudskom žrtvom zbog toga što ne može da služi ishrani, nego obredno mora da se vrši i podeši članovima zajednice, što predstavlja čin kršenja tabua krvi srodnika kao i drugi obredi. Temet životinje predstavljaju rođaka po bratstvu kao i ljudske žrtve. Izmena odnosa prema žrtvi koje smo naveli tokom razvoja stvaraju stalne konflikte koje treba rešavati da se ne bi prekršio neki tabu koji su bogovi očekivali od ljudi pošto se inače nisu mogli nadati nagradama za žrtve.

Tim je rodak bio zaštićen i neprikosnoven ako bi se nekim prekršajem tabua izopatio iz bratstva. Medusobne usluge među bratstvima dovodili su do konflikata osećanja krivice zbog prolivanja krvi, pošto je zblizavanje i savez tih bratstava dovodilo do priznавanja zajedničkog božanstva tako da su neprijatelji mogli da postanu prijatelji i obratno.

Duboko u istoriji vidimo tragove te ambivalencije. U Južnoj Americi je jedan pokršteni indijanac, boreči se potiv neznabozaca, »neprijatelja Hristovih«, doneo glavu neprijatelja koju je odsekao u borbi i otkotrljao pred kip bogorodice u crkvi što je dovelo do zgražanja a njega sigurno bacilo u nerazmerni konfuziji. Ubio je čoveka svog plemena i prolio mu krv a mesto prihvatanja za tu pobedu nad sobom bio je izložen osudi. Slično je i u ratovima sa plemenima u kojim vlast krvna osveta. Kada se neki osuđuju na smrt to treba da budu ljudi iz njihovog plemena da ne bi došlo do krvne osvete. Tome ni hrišćanstvo nije mnogo doprinelo pošto se još dugo blagosiljalo oružje i molilo za pobedu od prvih sukoba, kroz verske ratove do vojnih sveštenika i isprednika današnjice.

Ima kultura i faza u pojedinim kulturama koje su osjetljivije na ugroženost. Ugroženost vere i jezika i običaja predstavljaju dobar primer kako može da dođe do sukoba koji su u suprotnosti sa izvesnom logikom koju upotrebljavamo kada zaustupamo jednu bilo drugu tezu. Kolonijalni narodi naučili su jezike svojih gospodara i služe im se često i dalje u školama i u administraciji, što važi i za veru u zavisnosti od kulturne tradicije. Dok se jedni bore za goli život, drugi traže upotrebu svog jezika, dok trećima svoj jezik ne spada u slobode koje traže.

Postoji borba za tradicije i protiv svega onog što je drugačije, protiv rizičnih traženja novog i potreba za suočavanjem sa opasnostima koje je tradicija usvojila kao opasne, proglašila takvim i stvorila ubedljenje kod ljudi da ti putevi vode u propast kulture i pojedinca. Sve to teče duž pravca elaboracije nagona od njihovog telesnog zadovoljenja do moralnih i estetskih principa. Pri tom njihova kulturna ograničenja imaju značajnu ulogu. Tako se tabu ishrane i seksualnih odnosa tokom razvoja u raznim kulturama razvija u raznim pravcima. Mnogi narodi će radije umruti od gladi nego da prekrše tabu ishrane a tabu seksualnih odnosa kod katoličkog sveštenstva stotinama godina nije mogao da se ukloni dok su pravoslavni sveštenici iz izvenskih razloga taj tabu, koji se pretvorio u dogmu, nikad nisu tako primili.

Sve ovo ukazuje na to da napredak nije tako jednostavan kao što se to često tvrdi. Naprednost je jasna samo za ona prava za koja smatramo da su nam uskraćena u našoj kulturi, takva kakva je, i u periodu u kome živimo. Treba da shvatimo da ima još bezbroj potreba za slobodama koje mi u našoj kulturi i razdoblju ne osećamo, kao i da ima boraca koji se bore za svoja druga prava a često i protiv onih koje mi doživljavamo kao oslobođenje. Možda se prava u nekoj budućnosti približavaju za sve narode, sa željom da se bore za njih, ali taj dan je još daleko.

Učenje meduljudskih odnosa u određenoj kulturi i vremenu beskrajan je proces koji se stalno menja. Mi ne možemo znati kakve će sve promene pretrpi tokom vremena u spontanom sazrevanju, sukobima i prilagodavanjima naroda, kultura i društvenih slojeva. Ono ide putem oslobođenja od zabrana, potiskivanja i više strukturiranim mehanizmima. Putevi oslobođenja idu preko njihovog simboličnog agiranja u ljudskoj kreativnosti, delatnostima, mišljenju, ali u verovanjima ostaju bliski telesnom agiranju kao što to vidimo u ekstazama često sa samokažnjavanjem u nekim verskim sektama ili drevnim običajima širom sveta.

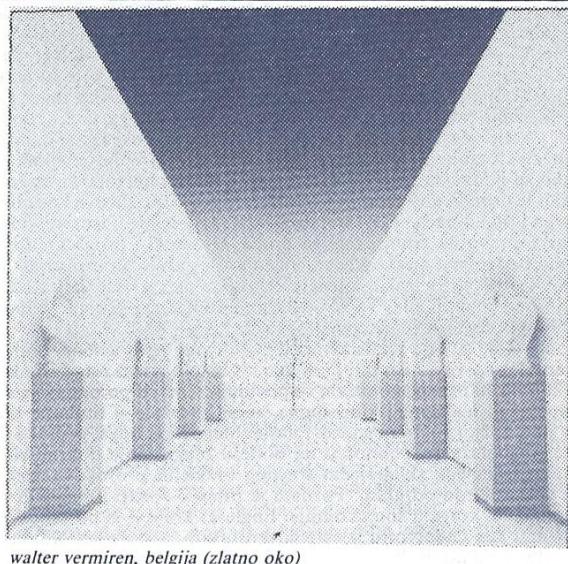
Neke nagonske težnje su se tokom vremena oslobadale od psihičkih mehanizama odbrane i pošli putem elaboracije i sublimacije, dok su drugi stvarali kompromise sa realnostima kakve su oblikovala verovanja u okviru kulture. Volje individualnih natprirodnih bića, kako su ih u određeno vreme shvatili, igrale su vrlo značajnu ulogu u slici realnosti koju je jedinica imala. Tabui su bili sastavni delovi njihove procene realnosti. Mnogi Jevreji još uvek veruju da kući u kojoj molitva na dovratku sadrži greške u prepisu prete nesreće, pošto ne štititi od zlih duhova kako se to nekad verovalo.

Na putu elaboracije nagona i njenih posledica u izmeni projekcija stvaraju se tipični načini ponašanja ljudi kako kod zadovoljavanja nagonskih potreba, tako i kod njihovih ograničenja tipičnih za kulturu. Žreci traže izlaz iz tabua koje su im nametnuli oni raniji trudeći se da osmisle verovanja ljudi svog vremena i stvore im potreban mir i sigurnost da su pronašli uzroke događaja oko njih i način da ih predvide i upotrebe u svoju korist. To je bio vrlo komplikovan zadatak kada su tabui počeli da se suprotstavljaju biološkim potrebama negirajući ih često u potpunosti ili ih izvitoperavajući, kao što je to dolazilo u onom što smo nazvali perverzijama.

Na tom putu stvorile su se i ono što smo zvali perverzijama, koje nisu biološkog nego kulturnog porekla. Sreću žrtvovanog mogli bismo iz današnje perspektive da nazovemo mazohizmom a ritualnu, a kasnije običajne, homoseksualne odnose pederastijom. Takvima stavovima nastali su mnogi nesporazumi protiv kojih se danas borimo.

Agresivni nagon aktivno je učestvovao stvarajući običaje i etike koje neki osuđuju ali ih neki prihvataju sa žarom. Agresivni nagon vodio nas je i kroz ono čega se danas stidimo i čime se ponosimo. Hteli bismo da verujemo da je ono čega se danas stidimo, ili kod nas, u kulturi, u narodu ili ideologiji, nije bilo. Hteli bismo da odvojimo zlo koje nam je izgledalo ružno i besmisleno, od dobra koje je pametno i lepo.

Agresija čoveka ne ispoljava se samo u ratovima, kriminalu, eksploraciji i pritisku nego i u revolucijama, pobunama protiv nasilja, reformacijama i kritici ideologija i teorija koje postaju neodržive i omogućavaju snošljive kompromise i nova otkrića. Agresija potresla i tradicije i teorije koje više ne mogu da podnesu kritiku realnosti. Ona traži nove teorije koje omogućavaju da se na konstruktivniji način sagledaju i zadovolje potrebe čoveka, na onoj testi odnosa prema objektima na kojih se nalazi u borbi protiv onih koji zastupaju ono što više nije moglo da ih zadovolji. Tako se stvaraju epohe u razvoju društva iz promena individualno-psiholoških stavova i gledanja koji dozvoljavaju da se osvoje nove mogućnosti zadovoljenja nego do tada. Na teorijskom i praktičnom polju ona deluje i u teologiji i filozofiji, nauci i umet-

walter vermire, belgia (zlatno oko)

nosti, kao i u svakodnevnim odnosima u životu zajednice. Ona menja sa osimnalj nagonima procene vrednosti i stvara ideale kojima težimo.

I pored toga faktori socijalnih promena su u suviše komplikovanim odnosima da bismo sve predvidali. To je razlog što često pribegavamo suviše jednostavnim modelima razumevanja društvenih odnosa, pri čemu nam medusobni uticaji kulture čine najveće teškoće, pošto ne treba samo sagledati što je to što oni trenutno ne mogu da prihvate ili da se odreknu u svojoj akutiraciji i zašto, nego i čitav način njihovog dolaska u kontakt sa drugim kulturama i doprinos zajedničkom pomaku koje mogu pružiti pod tim uslovima.

Polako uviđamo da je napredak nešto mnogo komplikovanije nego što smo mislili iz evropocentrične perspektive. Ograničenja koja pojedine kulture nose su i suviše tvrdkorne i teško razumljive da možemo da zaključimo čime ih možemo prevazići. Pri tom imamo pogrešan utisak da se radi o pojavi koja je videna toliko puta u istoriji. Iako je pojava slična mnogim drugima, svaki put se pojavljuje pod novim uslovima sa novom psihologijom, kako pojedinačno tako i socijalno. Istovremeno imamo na svetu mnoge slične pojave, ali su sve različite samo zato što ono koji su upleteni često imaju utisak da ne treba ponovo razmatrati sukob nego ga rešiti silom.

Rat i japanska okupacija preporodila je zajednice koje ispitivala M. Mid i ona je bila iznenadena njihovim zahtevima protiv kojih su se ranije uporno borili. Kako je bilo kada su kolonizatori smatrali za svoju dužnost da promene ponašanje domorodaca, istrebljujući ih zbog svakog otpora?

Tek prevazilaženjem ubistvene agresije usled ugroženosti i potcenjivanja, čega smo svedoci, omogućile državama i kulturama da reše problem šovinističkog, incestnog rodoljublja i paranoide socijalne reakcije, fanatizam i druge, i koriste sukobe sa ciljem poboljšanja odnosa među sobom za dobro svakog pojedinca, stvorice mogućnost njenog rešenja. Upoznavanje sa faktorima koji dovode do takvih reakcija i kod jedne i kod druge strane, kod naroda raznih kultura, doveće postepeno do bolje razumevanja među njima i može dovesti do priznanja prava i grupama i pojedincima da ostvaruju slobode onako kako im se pokazuju. Političari su to pokušavali otkad je sveta ali su postupali emocionalno i intuitivno. Potrebno je sve bolje poznavanje reakcija i njihovih uzroka, što je mnogima koji to pokušavaju i suviše složeno, pošto ne mogu misliti dovoljno daleko u budućnost.